

Підгородинська Анастасія Вікторівна
*к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
У ПРОВАДЖЕННЯХ ІЗ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні представляє собою процедурно виокремлені порядки реалізації процесуальних форм першого, що здійснюється через призму дворівневого механізму правового регулювання, а отже, має суттєву специфіку (у контексті підстав, умов, суб'єктів застосування), врегульовану кримінальним процесуальним законодавством. Зазначене проваджене є частиною кримінального провадження, спрямоване вирішити загальні завдання кримінального провадження, визначені ст. 2 КПК України. Зважаючи на зазначене, необхідним є дотримання прав осіб, які залучаються до реалізації різних процесуальних форм міжнародного співробітництва, зокрема основних, передбачених Конституцією України, Конвенцією про захист прав і основних свобод, Протоколів до неї, а також інших актів законодавства.

У доктрині кримінального процесу аналіз питання дотримання прав осіб здійснюється через механізм забезпечення прав та його форми. Так, В. С. Шадрін зазначає, що забезпечення прав має комплексний характер і охоплює усі форми прихильності учасникам процесу у здійсненні прав, у тому числі: інформування особи про володіння правами та їх роз'яснення; створення необхідних умов щодо повноцінної реалізації прав; охорону прав від порушень; захист прав; поновлення порушених прав [1, с. 40]. Інформування у кримінальному провадженні здійснюється шляхом надання роз'яснень щодо процесуальних прав і обов'язків; повідомлень, викликів, а також шляхом вручення пам'ятки про права та обов'язки. В деяких джерелах інформування включається до елементу створення умов для належної реалізації особою своїх прав [2, с. 158]. Умови для реалізації особою прав створюються першочергово через законодавчу визначеність засобів для цього через суб'єктів кримінального провадження, що взаємодіють між

особою, зокрема, здійснюючи міжнародне співробітництво у різних процесуальних формах. Умовно можна виокремити основні напрями у діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, або приймають у ньому участь в межах вказаної форми [2, с. 159]: по-перше, це роз'яснення учасникам кримінального провадження їх прав і порядку їх реалізації, а також сприяння більш глибокому осмисленню особою своїх прав. Так, за наявності запиту компетентного органу іноземної держави про вручення документів та рішень, слідчий, прокурор або суд здійснює інформування особи, якій необхідно вручити необхідні документи, шляхом здійснення виклику (ч. 2 ст. 546 КПК України). У разі затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземної держави, у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, такій особі негайно повідомляється зрозумілою для неї мовою підстави затримання, у вчинення якого злочину вона підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, іншу інформацію, передбачену ч. 4 ст. 208 КПК України; також такій особі роз'яснюється її право надати згоду на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку, а також право на відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності у разі надання згоди на її видачу (екстрадицію) (абз. 2 ч. 4 ст. 208 КПК України). По-друге, – дотримання передбачених законодавством прав особи з боку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження: наприклад, обов'язок особи, яка виконує запит компетентного органу іноземної держави, звернутися до прокурора, слідчого судді за отриманням дозволу для проведення процесуальної дії, провадження якої в Україні можливе лише з дозволу вказаних осіб (ч. 1 ст. 562 КПК України); обов'язок звільнення особи з-під варти, якщо у встановлений КПК України, чинними міжнародними договорами строк не знайде запит про перейняття кримінального провадження (чч. 3, 4 ст. 29 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, ч. 1 ст. 597 КПК України). При цьому акцентуємо увагу на різницю у строках, встановлених Конвенцією 1972 року та ст. 597 КПК України. Конвенцією 1972 року передбачається строк тримання під вартою до отримання запиту про перейняття кримінального

провадження – 18 діб від дати арешту, ч. 1 ст. 597 КПК України – не більше 40 діб. У даному випадку необхідно керуватися положеннями Конституції України, ст. 1 КПК України, а також ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» про те, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а у разі, коли чинним міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Цей аспект необхідно враховувати прокурору, який звертається до слідчого судді із клопотанням про застосування тимчасового арешту до отримання запиту про перейняття кримінального провадження, а також слідчому судді, який надає дозвіл на його застосування. Аналогічна ситуація стосується і застосування тимчасового арешту в екстрадиційному провадженні (ч. 1 ст. 583 КПК України, ч. 4 ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року). По-третє, утримання від порушень прав людини і основних свобод в контексті невіддання особи катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню (у тому числі права на захист, здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу слідчого судді, суду саме з дотриманням вказаного тощо) у провадженнях з міжнародного співробітництва. Так, при наданні міжнародної правової допомоги у проведенні процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових) дій, необхідно утримуватись від вищевказаних порушень. Також в рамках Ради Європи сформовано підхід до смертної кари, відповідно до Протоколу № 13 до Конвенції 1950 року від 05.05.2002 року, потенційне застосування якої може бути можливим у процедурі екстрадиції. Обов'язок нести відповідальність за реалізацію «права на життя» при прийнятті рішення про видачу особи (екстрадицію) покладається на запитувану державу. Якщо держава, що видає особу, свідомо піддає її такому високому ризику втрати життя, який є майже невідворотним, таку екстрадицію можна вважати «умисним позбавленням життя», яке забороняється ст. 2 Конвенції 1950 році (рішення у спр. «Саїд проти Нідерландів», «Коктиш проти України», «Дугос проти Греції»). Конвенцією 1950 року заборонено катування чи нелюдські чи такі, що принижують гідність види поводження чи

покарання. Для того, щоб ст. 3 Конвенції 1950 року знайшла реалізацію, поводження, яке кваліфікується як погане чи принижує гідність, повинно досягти певного рівня тяжкості і залежить від обставин справи, таких як тривалість поганого поводження, його фізичні та психологічні наслідки, в деяких випадках, стать, вік та стан потерпілого [3].

У контексті надання особі реальної можливості для реалізації прав під час здійснення міжнародного співробітництва, можна навести приклад щодо обов'язку уповноваженої службової особи, яка здійснила затримання, надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи (ч. 1 ст. 213 КПК України), а також обов'язок вказаної особи інформувати прокурора, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, надати докладну інформацію про підстави та мотиви затримання для перевірки законності затримання особи; надання можливості зустрітися з представником дипломатичної або консульської установи своєї держави особі, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), яка є іноземцем і тримається під вартою (ч. 3 ст. 581 КПК України). Важливим напрямком у реалізації дослідженої форми механізму забезпечення прав особи є надання допомоги з боку прокурора, слідчого судді, суду, захисника у реалізації прав і свобод учасникам кримінального провадження (наприклад, відповідно до ч. 12 ст. 584 КПК України, за скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць перевіряє наявність підстав для звільнення особи з-під варти).

Наступною формою механізму забезпечення прав учасників міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні є охорона прав. Ця діяльність спрямована на попередження і недопущення обмеження прав і свобод кожного з учасників міжнародного співробітництва. Вважаємо, що охорона прав відбувається за наявності чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин, прийняття передбачених заходів правового характеру, а також встановлення кримінальних процесуальних гарантій: засад кримінального провадження,

кримінальної процесуальної форми, прокурорського нагляду, судового контролю, процесуального відомчого контролю тощо.

Захист прав людини в науковій літературі розглядається через призму можливості відновлення порушених прав [4, с. 205]. Захист прав людини, зазначає С. А. Паршак, являє собою реагування на конкретні загрози та обмеження: як діяльність, яка починається лише після того, як фактично відбулось правопорушення; також допускається можливість превентивного захисту [2, с. 161]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 572 КПК України особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано шкоди їхнім правам, свободам та інтересам, мають право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність до суду. В межах екстрадиційного провадження передбачено порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію); ухвал слідчого судді про застосування тимчасового та/або екстрадиційного арештів; тимчасового арешту у процедурі перейняття кримінального провадження; ухвали суду про виконання вироку суду іноземної держави та приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України в апеляційному порядку.

Важливе значення в механізмі забезпечення прав осіб в аспекті охорони і захисту прав мають положення щодо відмови здійснення співробітництва у відповідній процесуальній формі (ст. ст. 557, 589, 596, 606 КПК України).

Отже, дотримання прав осіб у провадженнях з міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві значною мірою визначається створеним у конкретній державі механізмом забезпечення прав людини і реальним їх здійсненням. Налагоджена діяльність держав, а також поведінка уповноважених на здійснення кримінального провадження суб'єктів формують складну, однак ефективну систему, механізм, що складається із певних блоків, які і характеризують стан дотримання прав і свобод людини під час здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

Джерела:

1. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Волгоград: Изд-во Волгоградского юрид. ин-та МВД России, 1999. 228 с.

2. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. Європейські перспективи. №7, 2014. С. 157–162.
3. Европейский суд по правам человека: Избранные постановления 1999–2000 гг. и комментарии/под ред. Ю. Ю. Берестнева и А. О. Ковтуна. М., 2002. 604 с.
4. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право. 431 с.